

Richard
Rudolf
Walzer

çiliğiyle sınırlı bir akademik hayatla yetinmek durumunda kalacağına işaret eder (Walzer, XVIII/2 [1991], s. 161). Roma'da Ritter ve Kraus ile haberleşmelerini sürdürdü, onlarla Arapça kaynaklar hakkında bilgi paylaşımında bulundu ve ortak çalışma planları yaptı. Ancak Mussolini'nin güç kazanmaya başlamasıyla İtalya'da da barınması zorlaşınca 1938'de İngiltere'ye yerleşti. Burada Aristo felsefesi uzmanı Sir David Ross'un himayesiyle Oxford Oriel College'da uzun bir dönemi kapsayan görevine başladı. Oxford Üniversitesi'nde Eric R. Dodds gibi klasikçiler ve Sir Hamilton A. R. Gibb gibi İslâmiyatçılar'la birlikte iki alanı birbirine yakınlaştırmaya gayret etti. Kendi ifadesine göre hedefine ulaşmada bu alanlarda birikimli uzmanları barındırması açısından Oxford'dan daha iyi bir ilim çevresi bulamazdı.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ülkesine dönen Walzer, Hamburg Üniversitesi'nden fahri profesörlük unvanı aldı ve belli aralıklarla orada seminerler verdi. 1953-1954 öğretim yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Princeton Institute of Advanced Study'de araştırmalar yaptı. 1956'da British Academy'nin üyeliğine kabul edildi. 1962'de Oriel College'daki görevinden ayrıldı ve St. Catherine College'a tayin edildi; 1970'te emekli oluncaya kadar burada çalışmalarını sürdürdü. Bu sırada başta mânevî evlâdı kabul ettiği Samuel M. Stern olmak üzere meslektaşlarıyla birlikte ilmi faaliyetlerine devam etti. Yazılarında ve derslerinde akıl-iman, bilim-felsefe, ahlâk-siyaset gibi temel felsefe problemlerini kaynak metinler ışığında ele alıp temellendirmeye gayret etti. Öğrencilerine Yunan ve İslâm felsefeleri arasında kurduğu ilişkiyi Ortaçağ hristiyan felsefesiyle de kurmak gerektiğini telkin etti. Grek felsefesinin İslâm düşüncesine etkilerini savunup eserlerinde sürekli vurgulamakla birlikte diğer bazı müsteşriklerin aksine müslüman filozofların özgün düşünceleri-

rini ve felsefeye katkılarını inkâr etmedi. Yetmişinci doğum yılı münasebetiyle kendisine *Islamic Philosophy and the Classical Tradition* başlıklı bir armağan kitap ithaf edildi (Oxford 1972). Sonraki yıllarda ilmi seyahatler yaptı; evinde ağırladığı genç akademisyenlere yardım ve rehberlik etti. İran'a yaptığı bir seyahatini anlatırken orada medeniyetin devamlılığını bizzat yaşayarak tecrübe ettiğini, bazı âlimlerle felsefi sohbetleri sırasında kendini Sühreverdî veya İbn Sînâ ile konuşuyor gibi hissettiğini aktarır (Russell, sy. 73 [1987], s. 709). Walzer 16 Nisan 1975 tarihinde Oxford'da öldü.

Eserleri. 1. *Magna Moralia und Aristotelische Ethik*. Yazarın doktora tezine dayalı bir çalışması olup Aristo'nun ahlâk teorisi üzerine yapılan tesbitler hakkında değerlendirmeleri içermektedir (Berlin 1929). 2. *Aristotelis Dialogorum Fragmenta*. Aristo diyaloglarından seçme parçaları Latince yayımlandığı bir eserdir (Firenze 1934, 1963). 3. *Studi su al-Kindî I*. Michelangelo Guidi ile birlikte gerçekleştirdiği Kindî'nin, *Risâle fi kemmiyyeti kütübî Aristotâlis* adlı risâlesinin neşir ve İtalyanca tercemesidir (*Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei*, seri 6, VI [Roma 1937-1940], s. 375-403). 4. *Studi su al-Kindî*. Hellmut Ritter ile birlikte Kindî'nin *Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-aḥ-zân*'ın da risâlesi üzerine yaptığı neşir ve tercümedir (a.g.e., seri 6, VIII, 1938, s. 5-63). 5. *Galen on Jews and Christians*. II. yüzyılda yaşamış Yunan tabibi ve filozofu Câlî'nûs'un (Galen) yahudi ve hristiyanlara dair görüş, eleştiri ve yorumlarına yer veren metinleri içerir (Oxford 1949). 6. *Al Farabius: De Platonis Philosophia* (London 1943). Franz Rosenthal ile birlikte Fârâbî'nin *Felsefetü Eflâtûn ve ec-zâ'ühâ* adlı eseri üzerine yaptıkları edisyon kritik ve tanıtım çalışmasıdır. 7. *Greek into Arabic: Essays on Islamic Philosophy*. Walzer'in, klasik Yunan düşüncesiyle İslâm felsefesinin bağlantılarını ortaya koymaya çalıştığı farklı dillerdeki makalelerinin bir araya getirilmiş şeklidir (Oxford 1962). 8. *L'éveil de la philosophie islamique*. Dört kısa bölümden oluşan eserde tercüme hareketi, İslâm felsefesinin doğuşu, Kindî ve Fârâbî hakkında bilgiler yer alır (Paris 1971). 9. *Al-Farabi on the Perfect State*. Fârâbî'nin *Mebâdî'ü ârâ'i ehli'l-medîneti'l-fâzıla* adlı eserinin tahkiki ve İngilizce çevirisidir. Eserin baş tarafında İslâm düşüncelerinde ve Fârâbî'de ahlâk ve siyaset felsefesinin gelişimini anlatan ve metni yazma kaynakla-

riyla birlikte tanıtan bir giriş (s. 1-36), sonunda da nâşirin katkı ve yorumlarını aktaran uzun bir bölüm (s. 331-503) bulunmaktadır (Oxford 1985). Walzer ayrıca Heraklit'in felsefi fragmanlarını *Raccolta dei frammenti* adıyla İtalyanca'ya çevirmiş (Firenze 1939), Câlî'nûs'un tıpla ilgili Arapça risâlesinin edisyon kritiğini ve İngilizce çevirisini yaparak *On Medical Experience* ismiyle yayımlamış (Oxford 1944), yine Câlî'nûs'tan çeşitli metinleri *Galenii Compendium Timaei Platonis* başlığıyla Paul Kraus'la birlikte neşretmiştir (1951). Richard Walzer'in yayımlanmış bütün kitap ve makaleleri A. Kleinknecht tarafından liste halinde bir araya getirilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Richard Walzer, "From a Journey to Persia", *Einheit und Vielheit: Festschrift für Carl Friedrich von Weizsäcker* (ed. von E. Scheibe – G. Süssmann), Göttingen 1973, s. 13-19; a.mf., "The Formation of a Scholar: The Stages of My Way", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XVIII/2, London 1991, s. 159-168; A. Kleinknecht, "List of the Published Works of Richard Walzer", *Islamic Philosophy and the Classical Tradition: Essays Presented by His Friends and Pupils to Richard Walzer on His Seventieth Birthday* (ed. S. M. Stern v.dğr.), Oxford 1972, s. 5-16; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Leipzig 1993, XVIII, 357-358; S. M. Stern, "Articles by R. Walzer on Islamic Philosophy Included in Non-Orientalist Publications", *Oriens*, XI (1958), s. 256-257; Friedrich W. Zimmerman, "Richard Walzer", *Isl.*, LIII/1 (1976), s. 1-4; G. Endress, "Richard Walzer (1900-1975)", *ZDMG*, CXXVII/1 (1977), s. 7-14; D. A. Russell, "Richard Rudolf Walzer", *Proceedings of the British Academy*, sy. 73, London 1987, s. 705-710.

M. SAİT ÖZERVARLI

WAMY

(bk. DÜNYA MÜSLÜMAN
GENÇLİK TEŞKİLATI).

WATT, William Montgomery
(1909-2006)

İngiliz şarkiyatçısı, papaz.

14 Mart 1909'da İskoçya'nın Fife bölgesinin Ceres köyünde doğdu. Babası İskoç Episkopal kilisesi görevlisi Andrew Watt'tır; teoloji öğreniminden önce Birleşik Presbiteryen kilisesinden ayrılarak İskoç kilisesine katılmıştı. Babasının 1910'da ölümü üzerine annesi oğluyla birlikte baba evine taşındı. Watt, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını burada oldukça dindar bir çevrede Birleşik Özgür kilise ile İskoç Episkopal kilisesinin faaliyetlerine katılarak geçirdi. Öğre-

nim hayatına Lakhall Academy'de başladı. 1925'te annesiyle beraber Edinburgh'a taşındı ve ortaöğrenimini George Watson's College'da tamamladı (1927). Ergenlik döneminde atom fiziğine ilgi duymakla birlikte çevresinde bu ilim alanında kendisine yardımcı olabilecek birini bulamadığı için bundan vazgeçti ve beşerî ilimler alanına yönelerek Edinburgh Üniversitesi'ne kaydoldu, burada klasik edebiyat dalında öğrenim gördü. 1930'da burslu olarak gittiği Oxford Üniversitesi'nde "literae humaniores"ten mezun oldu (1932); ertesi yıl "literatür master" derecesini kazandı ve doktora tezi hazırlamak amacıyla Edinburgh'a döndü. 1934 yılı yaz döneminde Almanya'nın Jena şehrine giderek burada felsefe okudu. 1934-1938 yılları arasında Edinburgh Üniversitesi Ahlâk Felsefesi Bölümü'nde asistanlık yaptı. Bu sırada hazırladığı doktora tezi reddedildiği gibi tezini tekrar gözden geçirmek için kendisine zaman da tanınmadı (*Ultimate Visions*, s. 281).

1937'de annesi öldükten sonra İskoç kilisesinden ayrılıp İskoç Episkopal kilisesine intisap etti. Bu değişikliğin sebebi Watt'ın o dönemde mânevî desteğe ihtiyaç duyması, bunu da Katolikliğe yakınlığı ve âyinlerindeki geleneksel unsurların güçlü olmasından dolayı İskoç Episkopal kilisesinde bulabileceği umududur (*a.g.e.*, s. 280). Bu arada aynı evde kaldığı bir müslüman arkadaşı vasıtasıyla İslâm'ı tanımaya başladı. 1938'de üniversitedeki asistanlık süresi doldu. Kalküta'da bulunan İskoç Kilisesi Koleji'nde felsefe öğretmenliğine baş vuracağı sırada Kudüs'teki Anglikan piskoposunun İslâm'a entelektüel yönden yaklaşacak birini aradığını öğrenince oraya başvurdu ve başvurusu kabul edildi. Bu amaçla Oxford'daki Cuddesdon College'da hızlandırılmış bir teoloji programına katıldı; 1939 yılı güz dönemi sonlarında önce papaz yardımcısı, ardından papaz olarak tayin edildi. Şubat 1941'e kadar Londra'da, Ocak 1944'e kadar Edinburgh'ta papazlık yaptı. Bu görevi sürdürürken Arapça öğrenmeye başladı. Aynı yıl Edinburgh Üniversitesi'nde *Free Will and Predestination in Early Islam* başlıklı teziyle doktor unvanını aldıktan sonra Kudüs'e gitti; ardından eşi de ona katıldı; ilk çocukları Kudüs'te doğdu. 1946'da İngiltere'ye dönen Watt bir taraftan İslâmî ilimlerin öğretildiği bir yüksek okulun bulunmaması, diğer taraftan Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin idareyi yeni kurulmakta olan İsrail'e devretmesi gibi sebeplerle tekrar Kudüs'e gitmekten vazgeçti. Edinburgh

William
Montgomery
Watt

Üniversitesi'nde kadîm felsefe dersleri vermeye başladı. 1947'de eski hocası Richard Bell'in emekliye ayrılması üzerine aynı üniversitede ondan boşalan Arapça okutmanlığı görevini üstlendi. 1964'te profesör olunca Arap ve İslâm Araştırmaları Kürsüsü başkanlığına tayin edildi. Üniversitedeki görevi süresince İskoç Episkopal kilisesinde papazlık yapmaya devam etti. Yaş haddinden emekliye ayrıldığı 1979 yılına kadar üniversitede çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Emekli olduktan sonra da Hamilton Gibb'in "üst seviyede popülürizasyon" dediği tarzda eserler verdi. İnançlı bir hristiyan olarak günümüzde İslâm ve Hristiyanlık'la İslâm dünyasındaki gelişmelerin değerlendirilmesi yönünde çalışmalar yaptı. 24 Ekim 2006 tarihinde Edinburgh'ta öldü.

Montgomery Watt 1963-1964'te Toronto, 1970'te Paris ve 1978-1979'da Georgetown üniversitelerinde misafir hoca olarak bulunmuştur. Bazı ilmi toplantılar ve silesiyle Türkiye'ye de gelmiş, 1976'da düzenlenen I. Sîret Kongresi ile 1985'teki I. Din Bilimleri Kongresi'ne katılmıştır. İona Community'nin üyesi olan Watt bir süre İngiliz Oryantalistleri Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. Çok sayıda kitap ve makale neşretmiş, hem yazıları hem öğrencileri üzerinden İslâm dünyasında ve özellikle Türkiye'de önemli tesirler icra etmiştir. Kütüphanesinde bulunan matbu kitapları vefatından önce Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Watt'a armağan olarak *Islam: Past Influence and Present Challenge. In Honour of William Montgomery Watt* (ed. Alford T. Welch, Pierre Cachia, Edinburgh 1979) ve *Essays on Islam: Felicitatation Volume in Honour of Prof. W. Montgomery Watt* (ed. Hakim Mohammed Said, Karachi 1993) adlı kitaplar yayımlanmıştır.

Düşüncesi ve Yöntemi. Watt iyi bir hristiyan olarak yaşadığı gibi ilmi ve fikrî hayatı da inancıyla uyumlu bir şahsiyetti. Hayatında iki ayrı dönemi birbirinden ayır-

mak ve düşüncesini bu çerçevede ele almak mümkündür. 1980'li yılların başına kadar gelen birinci dönemde özelde Hristiyanlığı, genelde dinî olanı, dolayısıyla İslâm'ı o devirde etkin olan materyalizmin çeşitli formlarına ve bilhassa tarihî materyalizme karşı savunmuş (meselâ bk. *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık*, s. 15), bu çerçevede yazdığı eserlerde dini savunurken bu savunmada İslâmiyet'i hem tarihsel hem sistematik bakımdan bir araç gibi kullanmıştır. Watt'ın, bir taraftan Hz. Peygamber'in hayatında ve İslâm toplumunun ilk dönemlerinde dinin hayatı şekillendirme ve bütün bir tarihi tayinde gösterdiği başarıyı fikrin maddî dünya üzerindeki tesirinin bir örneği olarak zikrederken diğer taraftan tarihî materyalizm tezini önemseyip bunu araştırmalarında uygulayabilmek için ciddi gayret göstermesi ilk bakışta çelişki gibi gözükür. Ancak fikirlerin verili maddî şartlarda etkin olduğu dikkate alındığında bu görüntü ortadan kalkar. Watt birçok makale ve kitabında bu konuya yer vermiş, özellikle *Islam and the Integration of Society* adlı eserinin "The Place of Economic and Social Factors" başlıklı bölümünü (s. 4-42) buna ayırmıştır. Onun bu yönde yaptığı çalışmalar tarihî materyalizmin İslâm tarihini açıklamakta yetersiz kaldığını göstermiştir (*Dinler-de Hakikat*, s. 31).

Tarihî materyalizmin İslâm dini ve tarihine uygulanması beraberinde birçok meseleyi de ortaya çıkarmıştır. Nitekim Watt, tarihî yöntem dediği materyalist yaklaşım biçimini İslâm tarihi ve dinini açıklamak için kullanırken geçmişî rasyonelleştirmekte, böylece İslâmiyet'i bir din olmaktan çok belki epeyce modern terimlerle açıklanabilecek bir sosyal hareket şeklinde takdim etmektedir. Watt'a göre İslâm, o dönemdeki tarihî şartlarla izah edilemeyecek tarzda aşkın bir kaynaktan geldiği izlenimi uyandırır da tarihî şartlarda form ve muhteva kazanmıştır. Menşei itibarıyla İslâm'ı ilâhî kabul etmekle birlikte tarihî gelişim ve etkileşim sürecinde beşerî olduğu düşüncesi onun bütün araştırmalarında ortaya koymaya çalıştığı temel bir varsayımdır. Watt ilk yazılarından itibaren İslâm, Peygamber ve Kur'an hakkında ilk bakışta oldukça objektif görünen bir anlatım geliştirmiş, bu çerçevede İslâm'ı Allah'ın gönderdiği bir din, Kur'an'ı vahiy eseri, Hz. Muhammed'i de vahiy alan bir insan diye nitelemiştir. Ancak İslâm'ı tarihin bir döneminde Arap toplumunu ıslah etmek için gönderilmiş bir din şeklinde yorumlamıştır. Kur'an'ı da mâna olarak Allah'a, lafız

olarak Peygamber'e nisbet etmiş, daha sonraki bütün gelişmeleri dini tebliğ sürecine bağlı bir ilham saymakla birlikte bunun sadece müslümanların bir başarısı olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Kur'an âyetlerinin bir kısmını o dönem kültürünün bir yansıması şeklinde değerlendirmiş, meselâ Hristiyanlık'la ilgili âyetlerin aynı devirde Arap yarımadasında, Mısır ve Suriye'de yaşayan ve "ana kilise" tarafından sapık ilân edilen hristiyan gruplarına ait görüşler olduğunu ileri sürmüştür. Böylece Hristiyanlık'la ilgili âyetlerin o dönemdeki bir kısım hristiyanlar hakkında doğru, fakat günümüzdeki hristiyanlar hakkında yanlış olduğunu, dolayısıyla söz konusu âyetlerde bugünkü Hristiyanlığın doğrudan eleştiri konusu yapılmadığını temellendirmeye çalışmıştır (*Muslim-Christian Encounters*, s. 1-8). Kısacası Watt kendi terminolojisi içerisinde İslâm'a yönelik tarihselci bakış şeklinin ilginç bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çerçevede Ehl-i sünnet'i epeyce geç dönemlerde teşekkül etmiş bir mezhep olarak görmüş, bu yolla Hz. Peygamber'in tebliğiyle müslümanların yaptıklarını birbirinden ayırıp bir taraftan Peygamber'in tebliğini tarihselleştirirken aynı zamanda müslümanların Hz. Peygamber'in tebliğiyle olan irtibatını zayıflatarak onların başarılarını din dışı telakkilerle açıklamaya kapı aralamıştır.

Watt, ölümünden kısa bir süre önce yayımladığı "The Future of Islam" başlıklı yazısında genel olarak İslâm dinini ve kültürünü hangi çerçevede ele aldığını ifade etmektedir. Günümüzde İslâm'ı, Hz. İsâ döneminde Helenizm karşısında Yahudiliğin konumuna benzer bir konumda gördüğünü ifade eden Watt (*Religion and Culture*, s. 24-35), aynı zamanda diğer eserlerinde ve özellikle *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*'nde Ehl-i sünnet ve mezhepleriyle ilgili yaklaşımının arka planını da ifşa etmektedir. Nitekim o, Hristiyanlık bünyesinde kiliselerin oluşum sürecini model alıp Ehl-i sünnet'i de zaman içerisinde ortaya çıkmış bir tür "inşa" olarak tasvir etmektedir. Watt'ın izlediği yöntem dikkatle incelendiğinde, onun hristiyan kilisesi ve akidesinin oluşum sürecini esas kabul ederek İslâm akidesi ve mezheplerinin de benzer bir şekilde ortaya çıktığını göstermeye çalıştığı farkedilir. Halbuki Hristiyanlık'ta teslîs gibi inanç ilkeleri dinî yorumlarla ortaya çıkarken İslâm'da tevhid, nübüvvet, âhiret gibi akide esasları kişilerin yorumlarını ifade eden görüşler olmayıp Kur'an ve Sünnet'teki açık ve kesin

bilgilere dayanır. Watt bu gerçeği dikkate almamış, "bir asıl üzerinde ittifak" anlamındaki icmâ kavramını da "ihtilâflı görüşler üzerinde zamanla ortaya çıkan ittifaklar" şeklinde yorumlamış, tarihî kaynaklarda geçen rivayetleri bu yoruma bağlı olarak anlamış ve kullanmıştır. Aslında Watt'ın ispat edilmesi gerekeni delil veya model gibi kullandığı, dolayısıyla klasik mantıkçıların "petitio principii" (müsâdere ale'l-matlûb) dedikleri bir mantık hatasına düştüğü görülmektedir. Onun yazılarında umumiyetle tatbik ettiği bu yöntemde önce teorik olarak temel çerçeve oluşturulmakta, daha sonra teorinin gerektirdiği rivayetler ona göre seçilmekte ve teoriyi doğrulayacak biçimde yorumlanmaktadır.

İslâm toplumunda büyük çoğunluğu meydana getiren Ehl-i sünnet'i "sonradan imamlar tarafından ortaya konmuş bir tür uzlaşmalar" diye niteleyen Watt, İslâm mezheplerinin gelişim sürecini normal tarihî seyre aykırı biçimde tasvir etmek gibi bir yanılgıya düşmüştür. Ancak onun samimi bir hristiyan olarak mutlak din kabul ettiği Hristiyanlığın gelişim sürecine bağlı şekilde İslâm akaidini ve İslâm toplumunun tarihini inşa etme gayretine yönelmesi bilgi sosyolojisi açısından anlaşılabilir bir durumdur. Birçok araştırmacının gözünden kaçan bu durum Watt'ın görüşlerinin isabetinden ziyade samimi bir hristiyan olmasıyla açıklanabilir. Benzer bir durum, onun "The Place of Religion in the Islamic and Roman Empires" başlıklı makalesinde (*Numer*, IX/2 [1962], s. 110-127) daha farklı bir şekilde takip edilebilir. Bu makalesinde Watt, İslâm medeniyetinde dinin tayin edici rolü olmakla birlikte Roma medeniyetinde dinin, en azından o zamana kadar yapılan araştırmalara göre, ciddi bir etkisinin bulunmadığı görüşünün hâkim olduğunu, ancak İslâm medeniyetinde kesin biçimde mevcut olan din tesirinin bütün medeniyetler, bu arada Roma medeniyeti için de geçerli olması gerektiği varsayımından hareketle, Roma tarihinde bulunan birçok unsuru bu yönden yorumlayarak Roma dininin Roma medeniyetinde çok fazla görünmemekle birlikte daha esaslı ve arka planda ancak İslâm'a benzer bir fonksiyonu olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

1950'li yıllarda yayımladığı iki önemli makalesinde Watt'ın İslâm tarihinin ilk dönemiyle ilgili görüşlerini özet halinde bulmak mümkündür. Bu çalışmalarında Watt, esas itibarıyla İslâm ve Hz. Muhammed hakkında ulaştığı görüşleri ifade etmekten ziyade o dönemde genel olarak dine

ve özel olarak Batı dünyasında Hristiyanlık hakkında yaygın bir hale gelen kanaatlere bir anlamda İslâm diniyle ilgili araştırmalar üzerinden cevap vermektedir. Nitekim bu dönemde dinin materyalist bir açıklamasının yapılabileceği ve sonuçta onun bir ihtiyaçtan doğduğu, bu ihtiyaç karşılandığı takdirde artık dine de ihtiyaç kalmayacağı, dine olan ihtiyacın bilim tarafından karşılandığı, dolayısıyla dinin devrinin tamamlandığı şeklindeki pozitivist görüş oldukça yaygın bir hale gelmişti. Watt bu dönemde İslâmiyet'in ortaya çıkışının maddî, yani sosyoekonomik şartlara irca edilemeyeceğini gösterirken aynı zamanda dinin sosyoekonomik şartların değişmesiyle anlamını yitiren bir fenomen değil bizzat kendisinin -İslâmiyet örneğinde görülebileceği gibi- bağımsız bir değişken olduğu, dolayısıyla hiçbir zaman yok olmayacağı düşüncesine de İslâmiyet üzerinden bir gerekçe bulmuş olmaktadır. Bir hristiyan olarak Watt'ın İslâm üzerinden genel bir din savunmasına yönelmesi, onun İslâmiyet hakkındaki görüşünü tam olarak ifade etmez. O, Hristiyanlığı "mutlak hakikat" kabul etmekte ve İslâmiyet'i bu çalışmalarda, -Hristiyanlığın içinde taşıdığı bir kısım değerleri temsil ettiğini düşünerek- dolaylı biçimde Hristiyanlığı savunmak amacıyla kullandığı intibahı vermektedir (Watt'ın bu iki yazısı için bk. *IQ*, I/2 [1954], s. 90-103; *II/3* [1955], s. 160-174).

Watt kendisini meşhur eden çalışmalarını 1953-1961 yılları arasında yayımlamış, bunların arka planı olarak kabul edilecek düşüncesini de *Truth in the Religions* (1963) adlı eserinde ortaya koymuştur; burada kendini "iyi bir hristiyan" diye takdim etmektedir (*Dinlerde Hakikat*, s. 11). Bu eserlerinde doğrudan din konusunu ele almadığı için sadece kaynaklardaki rivayetleri değerlendirdiği gibi bir izlenim verse de özellikle yukarıdaki eseri dikkate alındığında bu intibahı yanıltıcı olduğu ortaya çıkmaktadır. Eserde açıkça ifade ettiği gibi Watt, Hristiyanlığı mutlak din kabul etmiş, dini ve dolayısıyla İslâmiyet'i bu kabule dayalı biçimde ele almıştır. Kaynaklarda yer alan rivayetleri de bu açıdan seçerek bir tasnife tâbi tutmuş ve yorumlamıştır. Eserin alt başlığı olan "Psikolojik ve Sosyolojik Bir Yaklaşım", sosyolojik bir süreç olarak kilise şeklinde teşekkül eden Hristiyanlık ile dini dinî tecrübeye irca ederek temellendirmeye çalışan modern gayretleri dikkate aldığını ima etmektedir. Watt, İslâmiyet hakkındaki bilimsel araştırmalarının teorik ve teolojik arka planını ortaya koyduğu bu eserinde hristiyan te-

olojisinin din kavramı ile modern empirist anlayışı telif ederek bunu mutlaklaştırmakta, bu şekilde oluşturduğu kavramsal çerçeveye din olarak İslâm'ın doğuşunu ve İslâm tebliğinin yayılması sürecini uyarlamaya çalışmaktadır.

Doğrudan İslâm tarihinin ilk dönemleriyle ilgili *Muhammad at Mecca* (1953), *Muhammad at Medina* (1956) ve *Islam and the Integration of Society* (1961) gibi eserlerinde Watt, bu arka planı dile getirmede için adı geçen eserler birbiriyle irtibat içerisinde incelenmediği takdirde bunların teorik arka planının, dolayısıyla İslâm, İslâm toplumu ve düşüncesi hakkında içerdiği yargıların gerçek değerinin belirlenmesi güçleşebilir. *Muhammad at Mecca*, G. H. Bousquet ve M. Rodinson gibi birçok araştırmacı tarafından Marksist veya tarihi materyalist açıdan Hz. Muhammed'in hayatının yazılması teşebbüsü olarak kavranmış ve bu açıdan eleştirilmiştir. Bu eleştirilerde gözden kaçan en önemli husus Watt'ın bu alana yönelirken taşıdığı kaygıların dikkate alınmaması gibi görülmektedir. Watt, *Islam and the Integration of Society* adlı eserini telif sebebini açıklarken bu alana yönelmesinin gerekçesini ifade etmektedir. Nitekim çok kısa bir süre içerisinde tarihte eşi benzeri bulunmayacak bir şekilde gerçekleşen fetihlerden sonra İslâm farklı bölgelerdeki farklı insan gruplarını kardeşlik bağı etrafında toplama başarısını göstermiştir. Watt açısından İslâm'ın bu başarısının anlaşılması, XIX. yüzyılda formel olarak neredeyse bütün dünyayı istilâ eden Batı-hristiyan yayılmasının niçin toplumsal bir uyum ve kardeşlik bağı ortaya çıkaramadığını sorgulamaya yarayaacağı gibi müslümanların başarısında etkin olan unsurların keşfedilmesi, Batı'nın bu açığı kapatma hususunda müslümanlardan faydalanması anlamına gelmektedir. Ancak bu eserinde Watt'ın kaynak olarak verili şartlara irca etmemekle birlikte İslâm'ı gerçekliği şekillendiren bir unsur, hareket noktası ve asıl olarak görmek yerine gerçekliğe uyarlanan ve başarısını bu uyarlamaya borçlu olan bir din ve dinî cemaat şeklinde kavrayıp tasvir etmeye çalışmasının Hristiyanlık tarihini esas alan bu arka plan dikkate alınmadan anlaşılması mümkün değildir.

Watt, hayatının ikinci döneminde ise İslâm ve müslümanları artık din savunmasında bir müttefik olarak görmekten ziyade Hristiyanlığın rakibi kabul edip eleştirmiştir. Kendisi için hazırlanan *Festschrift*'in başlığının bir kısmı da (*Past Influence and*

Present Challenge) onun İslâm ve müslümanları rakip gördüğünü ima eder. 1980'li yılların başından itibaren Watt, -muhtemelen İran Devrimi'nin de etkisiyle- müslümanları eskiden gördüğü gibi materyalizm ve bilimcilik (scientifism) karşısında hristiyanların tabii bir müttefiki gibi kabul etmez; artık onları hristiyanlara ve Batı'ya sırf dinî farklılıklarından dolayı düşmanlık besleyen insanlar diye takdim eder; daha önceki eserlerinde izlediği yöntemde düştüğü mantık hatasını bu alanda da tekrarlar. Günümüzdeki müslümanların gayri müslimleri düşman gördüklerini ispatlamak için onların geçmişlerini de aynı gerekçeyle yeniden inşa eder. Bu çerçevede İslâmiyet'in yayılmasının ve müslümanların genelde gayri müslimler ve özelde hristiyanlarla olan ilişkilerinin din farkından kaynaklanan bir düşmanlık esası üzerinde sürdüğü iddiasına dayanarak müslümanları bir düşman olarak sunar. Nitekim 1980'li yıllarda ve daha sonra gerçekleşen birçok olayı dost-düşman kategorisi içinde değerlendirir. Watt, fıkhîteki "dâr" (ülke) ayrımını da bu yönden yorumlayıp modern siyasal teolojinin dost-düşman ayrımına denk düşecek biçimde kullanmış, günümüzde Daniel Pipes, Godfrey H. Jensen ve B. Lewis gibi birçok yazarın gayretleriyle içeriği sürekli doldurularak beslenen "İslâmofobi"nin de taşıyıcıları arasına katılmıştır. Bütün bir İslâm tarihinin çoğulcu pratiğine aykırı biçimde müslümanların inançları gereği gayri müslimlerle barış içinde yaşayamayacağı tezini savunup bundan müslümanların müslüman olarak diğer insanlarla barış içinde bir arada bulunamayacağı neticesini çıkaran Watt, müslümanların bunu başarabilmesi için dinlerinin ve inançlarının en azından bir kısmını değiştirmeleri gerektiğini açıkça teklif etmektedir. İslâm dünyasında birçok modernist tarafından ciddiye alınan Watt, benzer şekilde müslümanların İslâm'ı son ve hak din olarak kabul etmelerini dünya barışı için bir tehdit sebebi olarak görmektedir. Bu düşüncesinde yazılarında genellikle farkedilmeyen bir misyoner gayretinin izlerini bulmak mümkündür. Onun özellikle eleştirdiği hususlar arasında dinin değişmezliği, İslâm'ın kendi kendine yeterliliği ve Asr-ı saâdet döneminin idealleştirilmesi bulunmaktadır. Aslında Watt'ın bu hususları ön plana çıkarması doğrudan İslâm ve müslümanlarla ilgili değil, samimi bir hristiyanın algı dünyasının müslümanlara yönelik hassasiyetlerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Watt, İslâm düşüncesi ve tarihini de bu

yönde bir İslâm algısını temellendirmeye yönelik biçimde yorumlamaktadır; mesele İslâm'ın düşmanlık esası üzerine yükseldiği düşüncesini, İslâm öncesi kabile uygulamalarının Hz. Muhammed tarafından üstlenildiği iddiası ile temellendirmeye teşebbüs ederken daha önceki eserlerinde ve özellikle 1950'li yıllarda yazdığı yazılarda dile getirdiği bazı düşüncelerle çelişkiye düşmektedir.

Watt aynı dönemde hem Haçlı seferlerini hem de sömürgeciliği savunmuştur. Ona göre Haçlı seferleri, hristiyan hacılarının Filistin'deki hristiyan kutsal mekânlarına serbestçe ulaşmalarını güvence altına almak gibi meşrû bir gaye için gerçekleştirilmiştir. Sömürgecilik ise bazı menfi unsurlar taşımakla birlikte etkin olduğu bölgelere yarar sağlamıştır. 1991'de Körfez Savaşı vesilesiyle yazdığı bir makalede, "Sömürge bölgelerine daha yüksek hayat standardı getirmek amacıyla çok şey yaptılar ve onları amansızca sömürmediler" derken yeni sömürgecilik teşebbüsü olarak da algılanan bu savaşı savunup sömürgeciliğin bir anlamda sürdürülmesini onaylamaktadır (*Postmodernizm ve İslam*, s. 331 ve tür.yer.). Sonuç olarak Watt'ın çalışmalarında teknik tarihî verilerle Hristiyanlık inancı ve kültürüne bağlı yorum çerçevesi birbirine karışmış, müslümanları müttefik gördüğü dönemlerde doğru olduğuna inandığı tarihselci peygamberlik tasavvuruna bağlı olarak Hz. Peygamber ve müslümanlar hakkında müslümanların da ilgisini çeken birçok çalışma yapmış, hayatının son dönemlerinde ise değişen dünya şartlarına göre İslâm'a ve müslümanlara karşı tavrında ciddi bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu haliyle Watt -kendisiyle söyleşi yapanların da dediği gibi- klasik oryantalist tipinin son zamanlardaki en önemli temsilcisidir (*Trends*, 7/ 5 [1997], s. 10-11).

Eserleri. A) İslâm Tarihi ve Düşüncesi.

1. *Free Will and Predestination in Early Islam* (London 1948). Watt'ın doktora tezi olup Arif Aytekin tarafından *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1996). 2. *Muhammad at Mecca* (Oxford 1953, 1972; trc. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, *Haz. Muhammed Mekke'de* [Ankara 1986]; trc. de F. Douveil, *Mahomet à La Mecque*). 3. *Muhammad at Medina* (Oxford 1956, 1972). 4. *Muhammad: Prophet and Statesman* (London 1961). Yukarıdaki iki eserden özetlenmiştir (trc. Hayrullah Örs, *Haz. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu* [İstanbul 1963]; Ünal

Çağlar, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed* [İstanbul 2001]; trc. Odile Mayot, *Mahomet, prophete homme d'état* [Paris 1962]). **5.** *Islam and the Integration of Society* (London 1961). **6.** *Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali* (Edinburgh 1963; trc. Hanifi Özcan, *Müslüman Aydın: Gazali Hakkında Bir Araştırma* [İzmir 1989]). **7.** *Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey* (Edinburgh 1962, 1985, 1992, 1997; trc. Süleyman Ateş, *İslâmî Tetkikler: İslam Felsefesi ve Kelâmı* [Ankara 1968; İstanbul 2004]). **8.** *A History of Islamic Spain* (Edinburgh 1965, 1992). **Pierre Cachia tarafından yayımlanmıştır** (trc. Cumhuriyet Ersin Adıgüzel – Kıyas Şüküroğlu, *Endülüs Tarihi* [İstanbul 2011]; trc. Muhammed Rızâ Mısıri, *Fi Târîhi İsbanya el-İslâmiyye* [Beyrut 1994]). **9.** *Companion to the Qur'an: Based on Arberry's Translation* (London 1967, 1994). **10.** *Islamic Political Thought* (Edinburgh 1968; trc. Subhi Hadîdî, *el-Fikrû's-siyâsi el-İslâmî "el-mefâhîm el-esâsiyye"* [Beyrut 1981]). **11.** *What is Islam?* (London 1968; trc. Elif Rıza, *İslâm Nedir?* [İstanbul 1993]). **12.** *Islamic Revelation in the Modern World* (Edinburgh 1969; trc. Mehmet S. Aydın, *Modern Dünyada İslam Vahyi* [Ankara 1982]). **13.** *Bell's Introduction to the Qur'an* (Edinburgh 1970, 1991). **Watt'ın hocası Richard Bell'in İngilizce Kur'an meâlinin gözden geçirilerek çift imzayla neşridir** (trc. Süleyman Kalkan, *Kur'an'a Giriş* [Ankara 1998, 2000]). **14.** *The Influence of Islam on Medieval Europe* (Edinburgh 1972; trc. Hulusi Yavuz, *İslâm'ın Avrupa'ya Tesiri* [İstanbul 1986]; trc. Tâhir Abdüsselâm Hâfız, *Eşerü'l-İslâm fî Urubbâ el-kurûn el-Vusâtâ* [Medine 2002]; trc. Geneviève Humbert, *L'influence de l'Islam sur l'Europe médiévale* [Paris 1974]; trc. Holger Fließbach, *Der Einfluß des Islam auf das europäische Mittelalter* [Berlin 2001]). **15.** *The Formative Period of Islamic Thought* (Edinburgh 1973; Oxford 1998; trc. Ethem Ruhi Fırlı, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* [Ankara 1981; gözden geçirilmiş 3. bs. 2010]). **Sylvia Höfer tarafından Almanca'ya tercüme edilen eseri Michael E. Marmura ikmal ederek Der Islam II: Politische Entwicklungen und theologische Konzepte başlığıyla yayımlamıştır** (Stuttgart 1985). **16.** *The Majesty That was Islam* (London 1974). **17.** *Islam and Christianity Today: A Contribution to Dialogue* (London 1983; trc. Turan Koç, *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık* [İstanbul 1991]). **18.** *Muhammad's Mecca* (Edin-

burgh 1988; trc. M. Akif Ersin, *H. Muhammed'in Mekke'si* [Ankara 1995]). **19.** *Islamic Fundamentalism and Modernity* (Edinburgh 1988; trc. Turan Koç, *İslâmî Hareketler ve Modernlik* [İstanbul 1997]). **20.** *Early Islam: Collected Articles* (Edinburgh 1990). **Watt'ın çeşitli yerlerde yayımlanmış yirmi üç makalesini ihtiva etmektedir.** **21.** *Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misconceptions* (London 1991; trc. Fuat Aydın, *Geçmişten Günümüze Müslüman-Hristiyan Diyalogu* [İstanbul 2000]). **22.** *A Short History of Islam* (Oxford 1996; trc. Genaro Ghirardelli, *Kurze Geschichte des Islam* [Berlin 2002]).

B) Hristiyanlık. The Cure for Human Troubles: A Statement of the Christian Message in Modern Terms (London 1959); *Truth in the Religions: A Sociological and Psychological Approach* (Edinburgh 1963; trc. A. Vahap Taştan – Ali Kuşat, *Dinlerde Hakikat* [İstanbul 2002]); *Religious Truth for Our Time* (Oxford 1995); *A Christian Faith for Today* (London 2002).

C) Tercümeleeri. 1. *The Faith and Practice of Al-Ghazali* (London 1953; Lahore 1981). *Gazzâlî'nin el-Münkiz mine'd-dalâl* (Deliverance from Error) ve *Bidâ-yetü'l-hidâye* (The Beginning of Guidance) isimli kitaplarının İngilizce'ye tercümesidir. **2.** *Eutychius of Alexandria: The Book of the Demonstration* (Pierre Cachia ile birlikte, I-II, Louvain 1960-1961). **Saïd b. Btrîk** (ö. 940) olarak bilinen İskenderiye Patriği Eutychius'a ait olduğu iddia edilen *Kitâbü'l-Burhân'ın* Arapça metniyle birlikte İngilizce tercümesidir. **3.** *The History of al-Tabari*. Watt, Taberi tarihinin VI. cildini "Muhammad at Mecca" (M. V. McDonald ile birlikte, Albany, NY, 1988); VII. cildini "The Foundation of the Community: Muhammad at al-Madina" (M. V. McDonald ile birlikte, Albany, NY, 1987) başlıklarıyla tercüme etmiştir. **4.** *Islamic Creeds: A Selection* (Edinburgh 1994). **Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Tahâvî, Necmeddin en-Nesefî gibi bazı âlimlere ait akaid risâlelerinin derlenerek İngilizce'ye tercümesidir.** **Watt'ın Encyclopaedia of Islam'da sekstenin üzerinde maddesi ve başta Studia Missionalia ve The Islamic Quarterly olmak üzere çeşitli dergilerde pek çok makalesi yayımlanmıştır.** Bu makalelerden yirmi üçü *Early Islam* başlığı altında çıkmıştır (Edinburgh 1990) (Watt'ın 1979 yılına kadar neşrettiği yazıların bir listesi için bk. McDonald, s. 331-347).

BİBLİYOGRAFYA :

W. Montgomery Watt, *Islam and the Integration of Society*, London 1961, tür.yer.; a.mlf., *Muslim-Christian Encounters*, London 1991, s. 1-8; a.mlf., "Ultimate Vision and Ultimate Truth", *Ultimate Visions* (ed. M. Forward), Oxford 1995, s. 280-288; a.mlf., "Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar ve Hristiyanlar" (trc. Şinasi Gündüz), *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm* (der. Yasin Aktay – Abdullah Topçuoğlu), Ankara 1996, s. 326-346; a.mlf., *İslâmî Hareketler ve Modernlik* (trc. Turan Koç), İstanbul 1997, tür.yer.; a.mlf., "The Future of Islam", *Religion and Culture in Medieval Islam* (ed. R. Hovannisian – G. Sabagh), Cambridge 1999, s. 24-35; a.mlf., *Dinlerde Hakikat* (trc. A. Vahap Taştan – Ali Kuşat), İstanbul 2002, tür.yer.; a.mlf., *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık* (trc. Turan Koç), İstanbul 2002, s. 15; a.mlf., "Nihâî Vizyon ve Nihâî Hakikat" (trc. Cafer Sadık Yaran), *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed. Ahmet Yücel), İstanbul 2003, s. 252-264; a.mlf., "Economic and Social Aspects of the Origin of Islam", *IQ*, 1/2 (1954), s. 90-103; a.mlf., "Ideal Factors in the Origin of Islam", a.e., II/3 (1955), s. 160-174; a.mlf., "The Place of Religion in the Islamic and Roman Empires", *Numen*, IX/2, Leiden 1962, s. 110-127; M. V. McDonald, "Bibliography: The Published Works of William Montgomery Watt", *Islam, Past Influence and Present Challenge* (ed. A. T. Welch – P. Cachia), Albany 1979, s. 331-347; Zafar Ali Qureshi, *Prophet Muhammad and his Western Critics: A Critique of W. Montgomery Watt and Others*, Lahore 1992, I-II, tür.yer.; Mustafa Alici, *W. Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı* (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Jabal Muhammad Buben, *Image of the Prophet Muhammad in the West: A Study of Muir, Margoliouth and Watt*, Leicester 1996, s. 169-295; Cafer Sadık Yaran, "W. Montgomery Watt: Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed. Ahmet Yücel), İstanbul 2003, s. 217-252; Maşallah Turan, *Batılı İki Müsteşrik: W. Montgomery Watt ve Rudi Paret'in İslâm'ı Algılama Biçimlerinin Kritiği*, Konya 2009; A. D'Souza, "Christian Approaches to the Study of Islam: An Analysis of the Writings of Watt and Cragg", *The Bulletin of Henry Martyn Institute of Islamic Studies*, XI/1-2, Hyderabad 1992, s. 55-87; XI/3-4 (1992), s. 33-80; Elisabeth Özdağ, "Modern Bir Haçlının Kusurları: Montgomery Watt ve İslâm'ı Entelektüelizmle Fethetmenin Zorlukları" (trc. Yasin Aktay), *Tezkire*, sy. 11-12, Ankara 1997, s. 24-37; Interview: "Professor W. Montgomery Watt: The Last Orientalist", *Trends*, 7/5, Essex 1997, s. 10-11; Bashir Maan – Alastair McIntosh, "An Interview with 'the Last Orientalist'-the Rev Prof William Montgomery Watt", *The Coracle*, 3/51, Glasgow 2000, s. 8-11; Tuncay İmamoğlu, "W. Montgomery Watt'ın Vahiy Anlayışı (Modern Bir Yaklaşım)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/1 (2002), s. 59-63; Hüseyin Kahraman, "W. Montgomery Watt'ın İslâm ve Hadis Algısı Bağlamında "Tanrı Suretinde Yaratılma" İsimli Makalesinin Tahlil ve Tenkidi", *Marife*, VI/1, Konya 2006, s. 169-194; R. Holloway, "William Montgomery Watt: A Christian Scholar in Search of Islamic Understanding", *The Guardian*, 14 November 2006.

